

გიზანბინოლოგია საქართველოში – 3

რედაქტორები:

ნელი მახარაძე

ნესტან სულავა

II

ბიზანტინოლოგია საქართველოში 3

ექლვნება
აკადემიკოს გიორგი წერეთლის სახელობის
აღმოსავლეთმცოდნეობის
ინსტიტუტის დაარსების 50-ე წლისთავს

რედაქტორები:

ნელი მახარაძე, ნესტან სულავა

ტექნიკური რედაქტორი **ოლღა ბერიძე**

II

თბილისი

2011

გურამ ყიფიანი

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

ბოლნისის სიონის უძველესი წარწერა

(ფარნევან და აზარუხტის წარწერა)

ეს წარწერა ერთსტრიქონიანია და ცენტრალური სამნავიანი სივრცით ჩრდილოეთის კედლის ჩრდილო-დასავლეთის საკარე ღიობის არქიტრაზზეა განთავსებული (სურ. I). არქიტრავის სიმაღლე 70 სმ-ია, სიგრძე კი 305 სმ. გრძივი ჩარჩო, რომელიც წარწერას საზღვრავს 5,5 სმ სიმაღლისაა და 267 სმ სიგრძისაა, ასოების სიმაღლე კი 4-4,5 სმ-ია¹.

ამ წარწერას მრავალი პუბლიკაცია მიეძღვნა და თითქმის ყველა წყაროში კითხვა თანხვედრა ერთმანეთს². იგი ასე იკითხება: "შენენითა ქ(რისტ)მსი

¹ ვ. სილოგავა, ბოლნისის უძველესი წარწერები, თბ., 1994, 27-33.

² პირველად წარწერა მარი ბროსემ გამოაქვეყნა დიუბუა დე მონპერეს მიერ შესრულებული ასლის მიხედვით: M. Brosset, Explication de diverses inscriptions Géorgiennes arméniennes et grecques. Mémoires de L'Académie Impériale des sciences de St.-Peterburg. V. Série, t. IV, 1938, 421, ტაბ. XI; ა. შანიძე, ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსის ხმარებისა ხმოვნების წინ ქართულ ზმნებში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, 1922-1923, 279-281; ა. შანიძე, ძველი ქართულის ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, ქრესტომათია, ტფ., 1935, I; მისივე, ბოლნისის წარწერები, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 2, თბ., 1977, 554; მისივე, ბოლნისის წარწერები, "ნობათი", I, 1975, 28-31; ლ. მუსხელიშვილი, ბოლნისი, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, III, თბ., 1938, 329-331; Г. Е. Чубинашвили, Болнисский Сцион, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, IX, თბ., 1940, 69-72; ბ. მჭედლიშვილი, ბოლნისის სიონის დათარიღებისათვის, "მაცნე", ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, თბ., 1984, №3, 140-159; რ. პატარაძე, ბოლნისის ტაძრის სამშენებლო წარწერები, "მნათობი", თბ., 1989, №1, 140-159; ელ. მაჭავარიანი, ბოლნისის სიონის სამშენებლო წარწერა, თბ., 1985, 33-34 და სხვ. დანართებით იხ. ქართული წარწერების კორპუსი. ლამიდარული წარწერები, ტ. I, აღ.

მე, ფარნ[ევან] და აზარუხტ, შესუბთ ე[სე] კარი სალოცველად სულთა
ენთათჳს" (სურ. II).

წარწერა განთავსებულია არქიტრავის ქვედა ნაწილში და კიდისაგან
"ილიკით" გამოიყოფა. იგი საწარწერო ჩარჩოს სიმაღლისაა. გამოთქმუ-
ლია ვარაუდი, რომ ამ წარწერის თავზეც, ისევე როგორც ეს "სამშენე-
ლო" წარწერაში გვაქვს, იმპერატორ კონსტანტინეს ძლევის ჯვარი უნდა
ყოფილიყო გამოსახული, როგორც კომპოზიციის ცენტრი. მაგრამ,
თითქოსდა დროთა განმავლობაში გაქრა (გამოიქარა? გადაირეცხა?)³.
ძალიან ძნელი სავარაუდოა ასეთი რამ, რადგან თუ ქვაზე წარწერის
თითქმის ყველა ასო-ნიშანი იკითხება, ჯვრის რომელიმე დეტალი, თუნდაც
ჩარჩოს ფრაგმენტი რატომ არ უნდა შემორჩენილიყო. ჯვრის ჩარჩოს-
შიერი სამკუთხედთა გეომეტრიული რიგები ხომ ჩაკვეთით სრულდებოდა
და საკმაოდ ღრმად იკვეთებოდა. არქიტრავის საფასადე სივრცე არ უშ-
ვებს იმ შესაძლებლობას, რომ აქედან რაიმე გამოსახულება გაქრეს.

ბზარმა შუაზე გაჰკვეთა წარწერის პირველი საკუთარი სახელი: "ფარნ"
იკითხება, ხოლო დანარჩენი ნაწილის წაკითხვა სრული დამაჯერებლობით
ვერ ხერხდება. ლ. მუსხელიშვილმა აქ მრავალი შესაძლებლობა დაუშვა:
მაგ. ფარნ[ივან]; ან "ფარნ[იჭაზ]; ფარნ[ევან] და ა. შ.⁴. აქ არ შეიძლება არ
დავეთანხმოთ ვ. სილოგავას იმაში, რომ "ფარნევან" ფორმა ყველაზე
უფრო მისაღებია და სარწმუნო⁵, მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარი სახ-
ელი ამ ფორმით ბოლნისის სიონის გარდა სხვაგან არსად არ დასტურ-
დება. შეიძლება მხოლოდ ვარაუდი იმისა, რომ მისი სახით საქმე გვაქვს
ქართულ არისტოკრატიულ წრეებში რომელიღაც ფართოდ გავრცელე-
ბული სახელის, პოლიტიკურ-კულტურული სიტუაციის შესაბამისად,
კონიუქტურულ მოდიფიკაციასთან.

წარწერის მეორე საკუთარი სახელია "აზარუხტ". ცხადია ის, რომ აქ ქა-
ლია მოხსენიებული და მაშინ, ისიც ცხადია, რომ იგი ფარნევანის მეუღ-
ლეა. ანალოგთა მიხედვით (ბალენდუხტ – ვახტანგ გორგასლის მეუღლე;
"საჰაკდუხტ", "ძალანდუხტ", "გუარანდუხტ" და ა. შ.), შესაძლებლობა
გვაქვს, რომ ეს სახელი "აზარდუხტ"-ად მივიღოთ⁶. ეს საკუთარი სახელი

მოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V–X სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა
ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980, 69.

³ ელ. მაჭავარიანი, ბოლნისის სიონის... 34.

⁴ იხ. ლ. მუსხელიშვილი, ბოლნისი, 330.

⁵ ვ. სილოგავა, ბოლნისის... 28.

⁶ ვ. სილოგავა, ბოლნისის... 31.

თეოფორული ფუძის შემცველი ჩანს, როგორიცაა მაგ. "Ašoročah", არტას ნათელის მქონეს ნიშნავს⁷.

ამ ფუძის მქონე სახელი გავრცელებული ჩანს სასანიანთა დინასტიის სახელებს შორის, სხვადასხვა ფორმით. ხოსრო II-ის ქალიშვილ აზრმიდუხტი ერქვა (იგი 4 თვის მანძილზე 631 წელს ამ უკიდგანო რიასაც კი მართავდა)⁸.

"დუხტ" ან "უხტ" საშუალო სპარსულით ასულს ნიშნავს⁹, და ამდენად აზარდუხტ – აზარუხტ აშა-ს (არტა) ქალიშვილია. ფარნევიცი და რუხტიცი არისტოკრატიული სახელებია და წარწერის მიხედვით ეს პიროვნება არისტოკრატიულ წყვილს წარმოადგენს.

წარწერაში ლაპარაკია კარზე – "...შეხუბთ ე[სე] კარი..." და ამდენად წყვილი ხან ქტიტორებად¹⁰ და ხანაც ხელოსნებად¹¹ არის მიჩნეული. ჩუბინაშვილის აზრით, წარწერა შესაძლოა ქვითხუროებს ან კონსტრუქტორებს გულისხმობდეს¹² და სხვ.

ჯერ ერთი, თუ აქ დამკვეთებზეა საუბარი, მაშინ რას აფინანსებენ? ნაგებობის რაღაც კონკრეტულ ნაწილს? მაშინ დანარჩენ სიბრტყესაც თავიანთი ქტიტორები უნდა ჰყოლოდათ, და სადაა მაშინ მათი წარწერები. ამასაც რომ თავი დავანებოთ, ამ პრინციპით (ტაქტიკით) არასოდეს არაფერი არ აშენებულა. თუ ფარნევან და აზარუხტ ხელოსნები არიან, მაშინ რა შექმნეს მათ. ბოლნისის სიონის ამჟამად ხილული კარის ლიობიდან (დასავლეთის XVII ს-ში გაჭრილი კარი არ იგულისხმება) კარს ფრთას, და შესაბამისად, არც საკარე ჩარჩოს, არც ერთი არ ითვალისწინებდა. "ფიზიკური" კარი არც ერთს არ გააჩნია და ეს გ. ჩუბინაშვილს ალღიწნა¹³.

ა. შანიძემ მოიხმო მღვიმევის ეკლესიის კარის წარწერა: "ამა კარის ბელსა, იელუსალიმის თემით მოსულსა, აბესალომსა ლომინას ძესა მისსა მეულლესა შეუნდოს ღმერთმან, ამინ, ამინ"¹⁴.

⁷ თ. ჩხეიძე, ნარკვევები ირანული ონომასტიკიდან, თბ., 1984, 27. აშა-არტა-ს ლაპარაკი ბუნების შესახებ იხ. И. С. Брагинский. Аша Вāхишта, Мифологический словарь, М., 1990, 81.

⁸ М. М. Дьяконов, Очерк истории древнего Ирана, М., 1961, 319-320.

⁹ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობების თბ., 1966, 33.

¹⁰ ელ. მაჭავარიანი, ბოლნისის სიონის..., 33.

¹¹ ლაპიდარული წარწერები I, 69.

¹² Г. Н. Чубинашвили, Болнисский Сион, 71.

¹³ Г. Н. Чубинашвили, Болнисский Сион, 71.

¹⁴ ა. შანიძე, ნაშთები..., 280.

აქ საქმე ეხება უშუალოდ კარის ფრთას და არა ტაძრის ერთ ისეთ ნაწილს, რომელიც ღიობს შეიცავს. ეს წყვილი, სწორედაც, კარის ფრთის ქტიტორებია¹⁵ და ქტიტორებისა და, ხელოსნების წარწერების კანონიკურობის შესაბამისად, ისინი შენდობას ითხოვენ.

ვ. სილოგავამ ფარნევან-აზარუხტის წარწერის არსის ასახსნელად ე. თაყაიშვილის მიერ წაკითხული ტექსტი მოიტანა, ძველი შუამთის ერთ-ერთი ეკლესიის კარის წარწერა: "ღმერთო, შეიწყალე პატიი რაშაგულ, ესე კარი მან ქმნა"¹⁶. ე. ი. რაშაგული ოსტატია, კარის ფრთა მან გააკეთა, და ბუნებრივია, რომ ისიც შენდობას ითხოვს.

სრულიად სხვაგვარი სისტემისაა ტაძრის მთლიანობის აღსანიშნავი ფორმულირება და აქ არ შეიძლება არ გავისხენოთ პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის განცხადება: "...და აღვაშენე ეკლესიაჲ ჩემი სალოცავად ჩემდა სამოთხესა შინა მამათა ჩუენთა მეფეთასა"¹⁷. ე. ი. აღაშენა წინაპართა, დინასტია სულებისათვის. შინაარსობრივად განსახილველი წარწერაც თითქმის იმავე აზრს შეიცავს – "...შეხუაბთ ე[სე] კარი სალოცველად სულთა ჩუენთათჳს...".

ისე ჩანს, რომ როცა წარწერაში მთლიანობაზე, მთლიან სტრუქტურაზეა ლაპარაკი, მას ახლავს აგების მიზანი – "სალოცველად", ხოლო როცა დამკვეთი ნაგებობის რომელიმე დეტალს აფინანსებს, ან თუ ოსტატი ქმნის ტაძრის რაიმე ელემენტს, ისინი შენდობას ითხოვენ.

ამის დასადასტურებლად ორთა ფოშთის წარწერის ფრაგმენტიც შეიძლება რომ მოვიტანოთ: "...მე ფადლის ძემან, ელმელიქ, აღვაშენე ეკლესიაჲ და მონასტერი... სადიდებლად მამისა, ძისა და სულისა წმიდისა, სამკუდრებელად და სალოცველად სულისა ჩუენისა და დფლსა..."¹⁸

ნიშანდობლივი მგონია ისიც, რომ წარწერაში ფარნევანი არ აზუსტებს აზარუხტის სოციალურ სტატუსს. ის არ აცხადებს – "მე ფარნევან და მეუღლემან ჩემმან აზარუხტ" ან ამასვე, რომელიმე სხვა ფორმით, და ეს უთუოდ იმიტომ, რომ მათ სტატუსს დადასტურება არ სჭირდება. "მე ფარნევან და აზარუხტ" მეფური წყვილის განცხადებასა ჰგავს და ნიშნავს – "ჩვენ".

რაც შეეხება წარწერის ასო-ნიშანთა ქანდაკის სტილს, იგი ძირეულად განსხვავდება, როგორც "სამშენებლო", ასევე "დავით ეპისკოპოსის" წარწერის ასოთა მოდელირებისაგან. ფარნევან-აზარუხტის წარწერა მათთან

¹⁵ ვ. სილოგავა, ბოლნისის..., 30.

¹⁶ ვ. სილოგავა, ბოლნისის..., 30.

¹⁷ "მოქცევაჲ ქართლისაჲ" ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ნიგნი I, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1963, 158-159.

¹⁸ კ. დანელია, ზ. სარჯველაძე, ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1997, 89.

შედარებით "არქაულია" და ეს სამი წარწერა სრულებით არ წარმოადგენს ერთი და იმავე დროის კუთვნილს, მიუხედავად დამკვიდრებული აზრისა¹⁹.

ეს ასოები მოქანდაკის შექმნილსა ჰგავს. მათზე დაკვირვებით ჩანს, რომ ერთდროული პროცესია ფონის დადაბლება და ასოთა გამოქანდაკება (სურ. III; IV). "C"-ნს მაგ. ლეკალური მოხაზულობანი ახასიათებს, ასწვრივ ღერძიან ასო-ნიშნებს – "სკულპტურული" დინამიკა და ა. შ.

"სამშენებლო" და "დავით ეპისკოპოსის" წარწერათა ნიშნები კი გამოყვანილია სიბრტყიდან ირიბი ჩაჭრა-ჩაკვეთის გზით. განიკვეთში ეს ასო-ნიშნები გეომეტრიულებია და არა სკულპტურულები (სურ. V), ეს კი სტილისტური სხვაობაა, და ბუნებრივია, რომ იგი ეპოქას განსაზღვრავს და არა ოსტატთა სხვადასხვა შესაძლებლობას.

ცალკე უნდა შევხედოთ "C"-ს გრაფიკულ სახეებს. ვ. სილოგავამ აღნიშნა ამ ასო-ნიშნის გრაფიკის "უცნაურობა", როგორც "დავით ეპისკოპოსის", ასევე "სამშენებლო" წარწერაში: "მარჯვნივ გახსნილ რკალს დავით ეპისკოპოსის წარწერაში ქუსლი აქვს მიდგმული (სურ. VI), ხოლო სამშენებლო წარწერაში იგი პატარა მრგვალი ბურთულით ბოლოვდება"²⁰ (სურ. V).

ეს დანამატები "C"-ს მარჯვენა რკალის ბოლოზე რაღაც "ფიქსატორის" შთაბეჭდილებას ტოვებს. ბოლნისის სიონის წარწერების გარდა ეს "სტილი" "C"-სთვის სხვაგან არსად გვხვდება და მას იმეორებს გვიანდელი წარწერებიც აქვე; ელია ბოლნელის (სურ. VII) და გურგენ ერისთავთა ერისთავის სააღაპე წარწერები. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი კანონითა და ჩაკვეთითაა მიღებული. ამდგვარი რამ არც ურბნისის²¹ და არც პალესტინის (ბირ-ელ-კუთთი)²² წარწერებში არა ჩანს, ე. ი. არ ჩანს "C"-ისათვის "ფიქსატორი" უადრეს ქართულ წარწერებში და ის არც ფარნევან-აზარუხტის წარწერაში არ შეინიშნება, რადგან, როცა იგი შეიქმნა, "C"-სათვის ეს "სტილი" ჯერ "გამოგონებული" არ იყო.

კვლავ უნდა დავუბრუნდეთ წარწერისმიერ ძირითად საკითხს: "...შეხუაბთ ეს[ე] კარი..." ანუ რას უნდა აღნიშნავდეს "კარის შეხმა" მაშინ, როცა ლუნეტიან ლიობს იგი არასოდეს ჰქონია?

სხვა გზა არც გვაქვს: "შეხუაბთ ესე კარი" უნდა მივიჩნიოთ იმ ფორმულად, რითაც, როგორც ჩანს, ტაძრის გასრულება აღინიშნებოდა, მით

¹⁹ "В полеографическом отношении надпись Азарухта выполнена совершенно так же, как надписи епископа Давида: те же начертания букв, те же в общем размеры и приемы ..." იხ. Г. Н. Чубинашвили, Болнисский Сион, 71.

²⁰ ვ. სილოგავა, ბოლნისის..., 66.

²¹ ლაპიდარული წარწერები I, 63.

²² გ. ნერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, თბ., 1960, სურ. 1, 2.

უმეტეს, რომ ვფლობთ წინა ორი სამშენებლო ეტაპის ფორმულირებებს: აგ. "დადეს საფუძველი"²³. ეს სამშენებლო პროცესის პირველი საფეხურია. ხოლო ბაგრატიის ტაძრის წარწერა მშენებლობის მეორე საფეხურის ფორმულირებაა: "ოდეს განმტკიცდა იატაკი", ანუ როცა გასრულდა ნაგებობის ერთ-ერთი შუალედური ეტაპი. დღევანდელი ნომენკლატურით შენობის ნულოვანი დონე²⁴.

თუ შევაჯერებთ ერთმანეთს ყველა მონაცემს, მივიღებთ იმას, რომ ფარნევანი და აზარუხტი, რა თქმა უნდა, ქტიტორ-დამკვეთებია, მაგრამ არა ტაძრის რომელიმე სიბრტყისა (ასეთ რამეს არქიტექტურის ისტორია არც კი იცნობს), არამედ მთლიანად ტაძრისა. მათ შეაბეს კარი ტაძარს, ანუ დაასრულეს მისი მშენებლობა.

თავისთავად მივდივართ იმ აზრამდე, რომ ტაძრის ამ უძველეს წარწერაში იხსენიება მეფური წყვილი: ფარსმანი და მისი მეუღლე აზარუხტი. საკუთარი სახელი "ფარნევანი" კი, "ფარსმანის" მოდიფიკაცია უნდა იყოს, პოლიტიკური სიტუაციის გამო (ამაზე ჩვენ ზემოთ მივანიშნეთ).

სახელი "ფარსმანი" ნიშნავს "სპარსული სულის მქონე"-ს და ცნობილია მისი ვარიაციები: "Φαρσμανης" ან "Φαρσμανης"²⁵.

ნილკნის აკლდამის ბერძნულ წარწერაში, რომელიც IV-V სს-ით თარიღდება, დადასტურებულია საკუთარი სახელი ფარანუსესი (Φαρανους)²⁶.

"ფარსმან" სახელის "ფარნევან"-ად ცვლა პოლიტიკურ ორიენტაციას უნდა გამოენვია და ამის შესაძლო მიზეზი ასახულია "ქართლის ცხოვრებაში":

"ესე ფარსმან იყო კაცი მორწმუნე, მკედარი შემმართველი. ეზრახა მეფესა ბერძენთასა და ითხოვა მისგან შეწევნა; და აღასრულა თხოვნა მისი კეისარმან. მაშინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი; და განამრავლნა ჯუარნი, და განაახლნა ეკლესიანი ყოველსა ქართლსა შინა, და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა"²⁷.

ამ ციტატის მიხედვით ჩანს, რომ იმპერიასა და იბერიას შორის სრულფასოვანი ხელშეკრულება დადებულია, და ასეთ სიტუაციაში სახელი "ფარსმანი"-ს – "სპარსული სულის მქონე"-ს ელინიზირება თუ ლათი-

²³ "მოქცევაჲ ქართლისაჲ" – ძველი ქართული..., 87.

²⁴ ნულოვან დონედ თანამედროვე მშენებლობაში I სართულის იატაკის ზედაპირს გულისხმობენ.

²⁵ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები..., 505.

²⁶ თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ბერძნული წარწერების კორპუსი, II, თბ., 2000, 214.

²⁷ "ქართლის ცხოვრება", ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი I, თბ., 1955, 137-138.

ნიზირება სავსებით ბუნებრივია და ის ძირითადად პოლიტიკური კონიუქტურით განპირობებული მოვლენაა.

როგორც ლეონტი მროველმა გვამცნო, ფარსმანმა "ალაშენა ეკლესია ბოლნისისა" და თითქმის იგივე გვამცნო განხილულმა წარწერამაც: ფარსმან და აზარუხტმა, მეფურმა წყვილმა, შეაბეს ეკლესიას კარი, ანუ სრულყვეს წინამორბედი მეფის ბაკურის ზეობაში, ელია მთავარეპისკოპოსის მიერ, ალბათ სანახევროდ მაინც, გასრულებული ეკლესია.

"და მისა შემდგომად მეფობდა ბაკურ ძმ თრდატისი, და მთავარეპისკოპოსი იყო ელია. და ამან ალაშენა ეკლესია ბოლნისის[ს]..."²⁸

ფორმულა – "...შეხუბათ ე[სე] კარი..." ხომ თითქმის დასრულებული სტრუქტურისათვის საბოლოო სახის მინიჭებას უნდა აღნიშნავდეს.

თუ ჩვენი მოსაზრებანი მისაღებია, მაშინ ბოლნისის ტაძრის მშენებლობა V ს-ის დასაწყისში უნდა დასრულებულიყო.

ამასთანავე ვფიქრობთ, რომ ტაძარმა მოგვიანებით რესტავრაციის შედეგად განიცადა საგრძნობი სტრუქტურული ცვლილებანი, რაც ძირითად წინააღობად ისახება მისი დათარიღების გზაზე.

Guram Kipiani

Ilia State University, Tbilisi

THE OLDEST INSCRIPTION OF BOLNISI SIONI

(Parnevan and Azarukht Inscription)

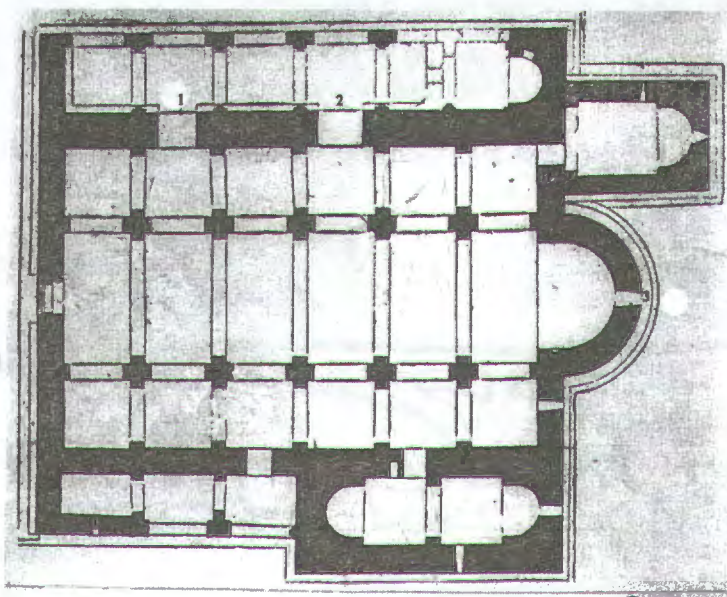
Bolnisi Sioni is one of the earliest monuments of early Christian Georgian architecture. The interpretation of lapidary inscriptions is of great importance in determining the monument chronology.

The article deals with the inscription where Parnevan and Azarukht are mentioned as couple. Both names are aristocratic. Female name Azarukht is theophoric as well. Inscription is about the merit that was committed by the couple – they attached the door to the church. The deed could be assigned to a master or ktitor. Attaching the door might be identified with the final stage of church construction. In Georgian sources other terms connected with construction are also known for instance, to build a basement, to floor.

²⁸ "მოქცევაჲ ქართლისაჲ" – ძველი ქართული..., 92.

As to name Parnevan, it seems to be a nomenclature name for Parsman (according to agreement between Byzantine emperor and himself), who is assigned to the completion of Bolnisi Sioni.

Thus, the completion of Bolnisi Sioni is dated to the beginning of fifth century, when king Parsman ruled.

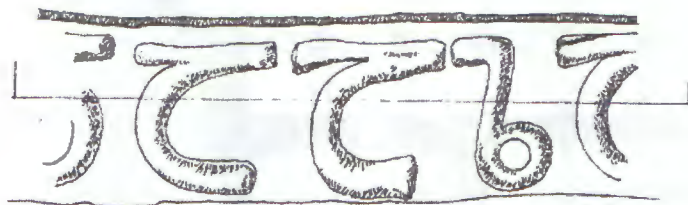
სურ. I – ბოლნისის სიონი, გეგმა ადრეულ წარწერათა ადგილსამყოფელის მინიშნებით. 1 – ფარნევან და აზარუხტის წარწერა; 2 – "სამშენებლო წარწერა"; 3 – დავით ეპისკოპოსის წარწერა

სურ. II – ფარნევან და აზარუხტის წარწერა, გრაფიკული ასახულება

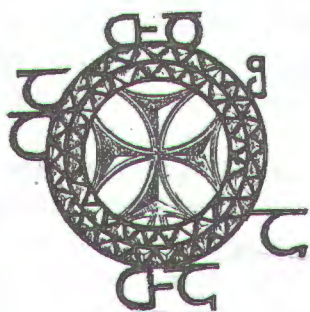
სურ. III – ფარნევეან და აზარუხტის წარწერის ფრაგმენტი

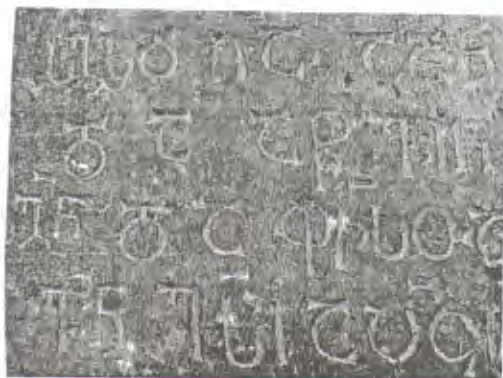
სურ. IV – ფარნევეან და აზარუხტის წარწერის ფრაგმენტის გრაფიკული ასახულობა და ქრილი

სურ. V – „სამშენებლო“ წარწერის ფრაგმენტი, ფოტო, გრაფიკა

სურ. VI – დავით
ეპისკოპოსის წარწერის
ცენტრალური ფრაგმენტი

სურ. VII – ელია ბოლნელის
წარწერის ფრაგმენტი

